

FUZÛLÎ

LEYLÂ ve MECNÛN

Hazırlayan
Muhammet Nur DOĞAN

©

T. C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

3130

KÜLTÜR ESERLERİ

413

ISBN 978-975-17-3345-0

www.kulturturizm.gov.tr

[e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr](mailto:yayimlar@kulturturizm.gov.tr)

[Bu kitap internet ortamında ilk kez yayımlanmaktadır.](#)

Fuzulî ve *Leylâ vü Mecnûn*'u

Gerek edebî tesirinin devamlılığı ve genişliği gerekse şiirinin sanat değeri bakımından bütün bir Türk edebiyatının en büyük şairi sayılmaya hakkı ile lâyık olan Fuzulî, Azerî ve Osmanlı edebiyatlarının müşterek bir simasıdır. Klasik Türk edebiyatının tesirleri hâlâ günümüze kadar uzanan, bu gün dahi okunup sevilen büyük lirik şairi Fuzulî'nin hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır.

Fuzulî'nin doğum yeri ve tarihi hususunda değişik rivayetler ve ihtimaller ileri sürülmüştür. Bütün bunlar arasında, 1480 yılı civarında Kerbelâ'da doğmuş olabileceği ihtimali daha güçlü görünmektedir. Babası Süleyman'ın Hile müftülüğünde bulunduğu; öğreniminin bir kısmını babasından aldıktan sonra Rahmetullah adında bir hocadan ders gördüğü, edebî ilimleri de şair Habîbî'den okuduğu; hocası Rahmetullah'ın kızına âşık olarak onunla evlendiği ve bu aşk ile şiire başladığı, onun hayatına ait kanıtlanamamış rivayetlerdendir. Kültürlü bir aileden geldiği muhakkak olan Fuzulî, gençliğinde çok iyi bir eğitim görmüştür. Bu eğitimi esnasında Arapça ve Farsçayı, ana dili Türkçenin yanında, bu dillerde eserler vücuda getirecek derecede kuvvetle öğrendiği anlaşılmaktadır. Fuzulî de, Türkçe Divanına yazdığı mukaddimede "Epey bir zaman hayatını aklî ve naklî ilimleri kazanmaya, ömrünü hikemî ve hendesî bilgiler edinmeye harcadığını, sonra tefsir ve hadis ilimleri ile meşgul olduğunu" bildirmektedir. Farsça Divanına yazdığı diğer bir mukaddimede de ilim ve kültüre karşı duyduğu derin alâkanın, tabiatındaki kuvvetli şiir sevgisini frenlediğini zikreder. Onun şiirleri ilmî malumatının ne kadar geniş olduğunu gösterdiği gibi, muhtelif konularda kaleme aldığı eserlerinden de felsefe, tıp, tasavvuf ve dinî ilimlerde derin bir vukufa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Safevî İmparatorluğunun ilk hükümdarı Şah İsmail (1487-1524) Bağdad'ı aldığı zaman (1508), Fuzulî, itibarlı genç bir şairdi. Şah iki sene sonra Özbek Hanı Şeybek'i yendiği zaman Fuzulî, ona ilk mesnevisi olan *Beng ü Bâde*'yi takdim etti. Fuzulî, bu eserinde, kendisi de güçlü bir şair olan Şah İsmail (Hatayî)'e hayranlık ve takdir duygularını ifade etmekten geri durmamıştır. Daha sonra Safevîler'in Bağdad valilerinden İbrahim Han Musullu'nun Kerbelâ ve Necef'i ziyareti sırasında onunla da danışma fırsatı bulan şairimiz, İbrahim Han Musullu ile birlikte Bağdad'a gitmiş ve bu zata iki kaside ve bir terci'-bend yazmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdad'a girmesi (1534) üzerine, başta

Geldi bürc-i evliyâya padişâh-ı nâm-dâr

tarih mısraını ihtiva eden kaside olmak üzere beş kaside ile onu tebrik etmiştir. Bağdad'ın bu yeni fatihinin etrafında bulunan zevat için de değişik zamanlarda methiyeler kaleme almıştır. Bu kişiler arasında Sadrazam İbrahim Paşa, Kazasker Kadir Çelebi ve Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi de bulunmaktadır. Fuzulî, ayrıca, Bağdad seferine iştirak etmiş bulunan Osmanlı şairlerinden Hayalî ve Taşlıcalı Yahya Beğlerle de tanışma fırsatını bulmuştur. Padişah'ın daha Bağdad'da bulunduğu zaman, Fuzulî'ye evkaf gelirinden aylık bağlanması kararlaştırılmış, günde dokuz akçeden ibaret olan maaşını almakta bir hayli zorlanan şair bunun üzerine Nişancı Celalzâde'ye *Şikâyetnâme* adındaki meşhur mektubunu göndermiştir.

Fuzulî, Musul Mirlivası Ahmed Bey, Ayas Paşa, Kadı Alâeddin ve Şehzâde Bayezid ile de mektuplaşmıştır. Bunlardan başka Bağdad valilerinden Üveys, Cafer, Ayas ve Mehmed Paşalar ve Bağdad Kadısı Fuzeyl Efendi övgüsünde kasideler yazmıştır. Bütün bu tanıdığı Osmanlı ricalî arasında bilhassa Bağdad Valisi Ayas Paşa'nın teveccühünü ve muhabbetini kazanmıştır.

En mühim eserlerinden bir kısmını Osmanlı idaresinde yazan Fuzulî, bu arada *Leylî vü Mecnun*'u Bağdad valilerinden Üveys Paşa'ya; *Hadîkadü's-süedâ*'sını ise yine Bağdad valilerinden Mehmed Paşa'ya ithaf etmiştir.

Fuzulî, 1556 yılında Irak'ta çıkan büyük bir veba salgını sonucunda hayata gözlerini yummuştur. Vefatının nerede olduğu hususu tartışmalı ise de en kuvvetli ihtimal Kerbelâ'da olduğudur.

Fuzulî'nin ailesi hakkında; Fazlî Çelebi adında bir oğlu olduğu, bu şahsın da babası gibi şiirle iştilal ettiği bilgisinden başka herhangi ciddi bir malumata sahip değiliz.

Fuzulî, üç dilde (Türkçe, Farsça, Arapça) eser veren bir sanatkârimızdır. 465 beyitten ibaret olan arapça şiirleri bir kenara bırakılacak olursa, o, eserlerinin büyükçe bir kısmını türkçe ve kısmen de farsça kaleme almıştır.

Fuzulî'nin eserlerinin sayısı, toplam olarak 15'i bulmaktadır. Böylelikle o, Türk edebiyatında en çok eser veren sanatkarlarımız arasındaz yer almaktadır. Fuzulî'nin manzum mensur eserlerini şöylece sıralamak mümkündür: 1. *Arapça Divan*, 2. *Farsça Divan*, 3. *Türkçe Divan*, 4. *Leylî vü Mecnun*, 5. *Hadîkatü's-süedâ*, 6. *Beng ü Bâde*, 7. *Heft Câm*, 8. *Rind ü Zâhid*, 9. *Hüsn ü Aşk (veya Sihhat ü Maraz)*, 10. *Tevrcüme-i Hadîs-i erbain*, 11. *Risâle-i Muammeyât*, 12. *Matlau'l-i'tikâd*, 13. *Enîsü'l-kalb*, 14. *Türkçe mektuplar*, 15. *Sohbetü'l-esmâr*.

Fuzulî'ye asıl şöhretini kazandıran, *Türkçe Divan*'ı ile *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisidir. Sadece Fuzulî'nin değil, bütün Türk edebiyatının en büyük şaheserlerinden biri olan *Leylâ ve Mecnun*, kendinden önce ve sonra yazılan bu mevzua ait eserler içerisinde gerçekten hususî bir ehemmiyete sahiptir.

Kaynak itibarıyla Arap geleneğine bağlı olan, Arap edebiyatında çöl hayatı içerisinde doğmuş tarihî bir aşk özelliği ile ve bedevî geleneklerine uygun bir şekilde yer alan *Leylâ ve Mecnûn* temi, Arap toplumundan daha ziyade İran ve Türk edebiyatlarında işlenmiştir. Arapçada gerçekçi bir aşk hikayesi hüviyeti ile ortaya çıkan bu serüven, Farsçada, bu dilin edebiyata bahşettiği olağan üstü imkânlar ve yetiştirdiği dahi sanatkârlar sayesinde edebî ve estetik plânda geniş gelişmeler göstermiş; mecazî aşktan ilahî aşka doğru yükselerek cihanşümül bir hüviyete bürünmüştür. Türk edebiyatçıları da İran'dan aldıkları bu aşk hikayesini daha derinleştirmişler, ona Türk dilinin imkânları ve tasavvufî inceliklerle ayrı bir kimlik kazandırmışlardır.

Leylâ ve Mecnun temi, Fuzulî'den önce İran edebiyatında başta Nizamî, Hüsrev-i Dihlevî, Abdurrahman-ı Camî gili dahi sanatkârlar ve Hilâlî, Hatifî, Mektebî, Süheylî gibi büyük şairler tarafından işlenmiştir.

Türk dilinde *Leylâ ve Mecnun* mesnevisi yazarlar arasında ismi tespit edilen şairler şunlardır: Şahidî, Nevayî, Bihişti, Hamdullah Hamdî, Ahmed-i Rıdvan, Kadimî, Sevdayî, Hakirî, Fuzulî, Lârendeli Hamdî, Halife, Atayî, Faizî, Örfî, Andelîb ve Nâkâm.

Bazı araştırmacılar, Fuzulî'nin İran şairi Nizamî-i Gencevî'yi taklit ve tercüme etmekten ileri gitmediğini söylemektedirler. Bu haksız ve acele verilmiş bir hükümdür. Edebiyat Fakültesi eski hocalarından merhum Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın bu mesele etrafında yapmış olduğu doktora tezi (İslâm Edebiyatında *Leylâ ve Mecnun* Mesnevîsi) Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'u yazarken Nizamî'den ziyade Hatifî'yi takip etmiş olduğunu, fakat getirdiği birtakım yenilikler ve kazandırdığı bazı hususiyetlerle, bu eserde tamamıyla kendi şahsiyetini konuşturduğunu ortaya koymuştur. Fuzulî, kendinden önce *Leylâ ve Mecnun* mesnevisi kaleme alan büyük ustaların yolunda gitmiş; fakat his, heyecan, ince ve zengin hayaller, üslup ve ifadede orijinallik ve hususiyetle mecazî aşktan ilahî aşka geçiş; geçici bağlılıklardan kurtulup ebedî ve ölmez aşk vadisinde yol alış bakımlarından onun *Leylâ ve Mecnun*'u bütün benzerlerini geride bırakmıştır.

Hiç şüphe yok ki; *Leylâ ve Mecnûn* konusunda yazılmış mesnevilerin en eşsiz örneği Fuzulî'nin eseridir. Türk edebiyatının en büyük şaheserlerinden biri olan Fuzulî'nin

Leylâ ve Mecnun'u, üslup ve ifade özelliği, bir çöl menkıbesini tasavvufun, duyguları coşturan ve insan ruhunu kanatlandıran açılımları ile yoğurup bambaşka bir güzellikle takdim ederken beşerî özü korumasındaki başarısı ve insanı gerçekten etkileyen samimiyeti ile bütün dünya edebiyatlarının şaheserleri arasında ilk sırada yer almayı hak etmiştir denebilir.

Bütün hayatı boyunca, melankolik duyguların gelişmesine çok uygun bir mekan durumundaki Irak-ı Arab'dan hiç ayrılmayan, sürekli olarak dünyanın bütün gamları ve meşakkatlerine gönüllü talip olma halini yaşayan şair, bu ruh hali ile, basit bir aşk serüvenini, dünyanın en etkili duygu ve ıstırap anıtına dönüştürmeyi başarmıştır.

Fuzulî'nin bu eseri, Leylâ ve Mecnun hikayesinin geleneksel kalıpları içerisinde vahdetivücut (varlığın birliği) akidesini ve plâtonik aşk anlayışını yansıtacak tarzda kaleme alınmış; bununla birlikte, satırları ve beyitleri arasında bütün yanları ile beşerî hayatın, insanî ilişkilerin en canlı tezahürlerini sergileme başarısını göstermiştir.

Fuzulî, eserinde bu hususa temas etmekte ve niyetinin, “önceki üstatların açtığı nazım ve sanat vadisinde yürümek ve kendisinde bulunduğu inanılan güzel söz söyleme kabiliyeti ile dünyaya gizli bir hazine çıkarmak; Acemlerde çokça rastlanan Leylâ ve Mecnun hikayesini yeniden yazıp, böylelikle eski bir bahçeyi tazelemek” olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Denebilir ki; Fuzulî, özellikle tasavvufun âlem ve insan telakkisini mecaz yolu ile anlatmak için eserini kaleme almamış; fakat şairimiz Mecnun ve Leylâ adındaki iki âşık arasında geçen bu dramatik aşk, ayrılık, ıstırap ve çile dolu maceranın, tasavvuftaki asıl vatandan (vahdet) kopuşu ve gurbete (kesret âlemi) düşüşü (seyr-i nüzul) ve bu andan itibaren, ayrı düşülen varlığa (Allah'a) ulaşma (fenafillah) yolunda (seyr-i urûc) duyulan iştihak ve hasreti (aşk-ı hakikî), bu uğurda verilen nefsî mücahedeyi ve çekilen sıkıntıları ifade eden “devir nazariyesi” yaklaşımına çok uygun düşmesi sebebiyle bu formu seçmiş ve böylelikle eser, gerçek hayatın insan ruhunu yakan tezahürleri ile varlığın tasavvufî yorumunu birlikte yansıtacak şekilde bu dâhi sanatkârın estetik heyecanlarla zenginleşmiş ruhunun bahçesinde nadide bir çiçek gibi açmıştır.

Osmanlıların Bağdad Valisi Üveys Paşa'ya ithaf edilen ve 1535'te tamamlanan Leylâ ve Mecnun'un Divan ile birlikte veya müstakil olarak birçok yazma nüshası mevcuttur. Yurt içinde ve dışında defalarca basılan bu eser, Almanca, İngilizce ve Rusça gibi dillere de tercüme edilmiştir.

KAYNAKÇA

Nihad Sami Banarlı, *Resimli Tür Edebiyatı Tarihi*, C.I., İstanbul, 1971.

Muhammet Nur Doğan, *Fuzulî'nin Poetikası*, İstanbul 1997.

Muhammet Nur Doğan, *Fuzulî, Leylâ ve Mecnun*, İstanbul 2000.

Sabir Eliyef, Mehemed *Fuzulî- Leylî vü Mecnun*, Baku, 1991.

İbrahim Hakkı (Erzurumlu), *Mârifetnâme*, Osmanlıcadan sadeleştiren: Faruk Meyan, İstanbul 1980.

Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980,

Vasfi Mahir Kocatürk, *Fuzulî-Leylâ ve Mecnu (Çeviri)*, İstanbul 1943.

M. Fuad Köprülü, “Fuzulî”, *İslam Ansiklopedisi*, C.IV, s.686-699, İstanbul.

Külliat-ı Divan-ı Fuzulî, Ahter Matbaası, İstanbul 1308.

Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı-Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1984.

Necmettin Halil Onan, *Fuzulî, Leylâ ile Mecun*, İstanbul 1956.

Süleymn Nazif, *Fuzulî*, İstanbul 1343.

Ali Nihad Tarlan, *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnun Mesnevîsi*, Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, No.1, İstanbul 1922.